

I. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА. ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

УДК 340.15(4777-25Од)«1864/1917»

Мальована Я.П.,
аспірантка кафедри історії
держави та права Національного
університету «Одеська юридична академія»

ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИННОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ: ЮВЕНАЛІСТИЧНІ ТРАДИЦІЇ ОДЕСИ

Стаття висвітлює історичний досвід Одеської школи права та Одеської громади у створенні системи протидії правопорушуваності неповнолітніх. О.М. Богдановський, Ф.Г. Савенко, М.В. Шимановський розробили доктринальні основи ювенальної юстиції. Вагомим є практичний досвід діяльності виправного притулку для неповнолітніх та створення одного з перших в Російській імперії суду у справах малолітніх.

Ключові слова: доктринальні основи ювенальної юстиції, Одеський виправний притулок для неповнолітніх, Одеський суд у справах малолітніх.

Статья освещает исторический опыт Одесской школы права и Одесской общины в создании системы противодействия правонарушаемости несовершеннолетних. А.Н. Богдановский, Ф.Г. Савенко, М.В. Шимановский разработали доктринальные основы ювенальной юстиции. Весомым является практический опыт деятельности исправительного приюта для несовершеннолетних и создания одного из первых в Российской империи суда по делам малолетних.

Ключевые слова: доктринальные основы ювенальной юстиции, Одесский исправительный приют для несовершеннолетних, Одесский суд по делам малолетних.

The article highlights the historical experience of Odessa law school and Odessa community in creating a system to counter juvenile

delinquency. Since the judicial reform, 1864 to the revolutionary events of 1917 Odessa had accumulated considerable experience in applying legal measures of educational influence on young offenders. Firstly, doctrinal foundations of legal and educational measures to juvenile offenders were developed by Odessa lawyers Alexandr Bogdanovsky, Mytrophan Szymanowski and Fedor Savenko. Secondly, it was the experience of creating correctional shelter, where scientific data were tested and the following correctional facilities were implemented: moral education in direct contact of asylum with the head of the shelter and teachers; religious education through training Divine law according to the religion of the asylum; primary education; professional education; penalties on violators of discipline; incentives for those juveniles who went on the path of correction. Thirdly, one of the first in the Russian Empire courts for minors began its work in 1914 in Odessa. It was founded on the basis of the well known principles of juvenile justice, such as informal confidential hearing, consideration of the interests of the child and focus on correction of minor offenders. The historical and legal experience is an important argument for the restoration of juvenile justice in Ukraine.

Keywords: doctrinal foundations of juvenile justice, Odessa correctional shelter for minors, Odessa court for minors.

Постановка проблеми. Порушення прав дитини з одного боку, зростаюча злочинність неповнолітніх – з іншого, зумовлюють актуалізацію проблеми протидії цим правопорушенням. Ця проблема має не тільки сучасний, але й історичний вимір, що обумовлює необхідність звернення до традицій подолання правопорушуваності неповнолітніх. Одеса другої половини ХІХ – початку ХХ століття була великим розвинутим індустріальним та торгівельним містом, громадськість якого однією з перших на території України намагалась знайти засоби протидії злочинності неповнолітніх. Накопичений одеськими ученими-правознавцями та практиками історичний досвід роботи з дітьми-правопорушниками зберігає свою цінність і досі, чим обумовлено звернення автора до зазначеної проблематики.

Аналіз дослідження даної проблеми. Історико-правові аспекти протидії дитячій злочинності були предметом досліджень Л.І. Беляєвої, Ю.М. Богданової, П.В. Гламазди, А.Е. Дубоносової, І.В. Іванькова, О. В. Кравченко, О.В. Мішиної, К.В. Продіуса,

В.П. Пальченкової, О. І. Поспелової, В.В. Россіхіна, В.В. Селяниної, Н.Ю. Скрипченко, В.Я. Шпак, Є.О. Чернишова. Високо оцінюючи їх внесок в дослідження історії протидії правопорушваності неповнолітніх, необхідно зазначити, що їх праці практично залишають осторонь місцеву специфіку цієї важливої діяльності, зокрема, діяльність одеських ювеналістів представлена у них лише фрагментарно, як частина загальноімперської картини.

Метою статті є виявлення та узагальнення історичних фактів протидії правопорушваності неповнолітніх в Одесі у другій половині XIX – на початку XX століття.

Виклад основного матеріалу. Зв'язок урбанізації та злочинності добре вивчено кримінологічною наукою [1; 2]. Дослідники історії та теорії ювеналістики прямо пов'язують урбанізацію й, відповідно, зростання числа невлаштованих, позбавлених батьківського піклування дітей з появою такого соціального феномену як делінквентність неповнолітніх [3, р. 468-469]. Саме до великих міст їхали в пошуках заробітку, тут батьки віддавали дітей на навчання в ремісничі майстерні, тут було більше можливостей для жебракування, і тут же було легше сховатися тим, хто вже порушив закон. Одеса в цьому відношенні не була винятком. Друга половина XIX століття в Одесі – це період бурхливого індустріального розвитку. Протягом 1870-1890 рр. кількість тільки промислових підприємств збільшилася у два з половиною рази у порівнянні з усією попередньою історією міста. Майже втричі зросло число населення Одеси (з 120 до 340 тис.). Відповідно зросли й об'єктивні чинники злочинності, в тому числі ювенальної.

Статистика, яку вів директор Одеського виправного притулку для неповнолітніх, показує, що переважна більшість його вихованців належала до міщанського стану. Структура злочинності неповнолітніх була простою: абсолютну більшість злочинів складала крадіжки. Так, у 1887 р. усі вихованці Одеського виправного притулку для неповнолітніх потрапили туди саме за крадіжку [4, с. 25]. У 1899 р. лише один з вихованців відбував покарання за вбивство, один – за незаконне винокуріння, один – за бродяжництво, усі інші – за крадіжку [5, с. 33]. Найбільш типовими були крадіжки харчів, що мали на меті задовольнити базові інстинкти, крадіжки речей, які не мали для дитини значної

матеріальної цінності, але їй вони «сподобалися» або просто хотілося мати таку річ у себе [6; 7, арк.46]. Утім, непоодинокими були й факти жорстокого побиття неповнолітніми своїх однолітків або навіть дорослих [8; 9]. Революція 1905-1907 рр. з її сплеском насильницької злочинності призвела до зростання насильницької злочинності неповнолітніх і до залучення їх до таких раніше нечастих злочинів як шантаж, нерідко з подальшим пограбуванням у випадку відмови від надання грошей. Так, газета «Голос Одессы» за 30 січня 1910 р. сповіщала про те, що підлітки О. Гринберг та Ш. Шатайло з'явилися у магазині хутряних виробів Бушулянова на Дерibasівській вулиці та пред'явили підроблений лист з вимогою видачі подавачам 75 рублів, де й були затримані [10].

Значна кількість неповнолітніх займалася жебракуванням і не мала постійного місця проживання. Поблизу Одеси, в прибережних катакомбах утворилася ціла «колонія» жебраків, мешканці яких досить часто не гребували вчиненням протиправних дій [11]. Серйозною проблемою для Одеси на початку ХХ ст. стала також дитяча проституція, причому непоодинокими були випадки, коли до зайняття проституцією неповнолітніх примушували їхні батьки або знайомі [12; 13].

Зміни у засобах реагування на злочинність неповнолітніх було науково обгрунтовано та сформовано у другій половині ХІХ століття науковою ювеналістичною школою. Яскравим її представником в Одесі був О.М. Богдановський (18832-1902). Випускник Московського університету, з 1856 року він працював в Ришельєвському ліцеї, а після захисту магістерської дисертації був призначений на посаду професора, а згодом став директором ліцею [14]. Протягом свого зарубіжного відрядження у 1861 р. О.М. Богдановський відвідав низку установ для неповнолітніх правопорушників (землеробських колоній) у Німеччині, Бельгії, Франції та Англії. Опрацювання та узагальнення ним досвіду протидії ювенальній злочинності у зарубіжних країнах стало предметом доповіді на урочистому акті у ліцеї, яка тоді ж була надрукована [15]. Як автор зазначав у своєму листі до М.С. Таганцева, цю брошуру прочитав міністр внутрішніх справ П.А. Валуєв і саме тоді вирішив відрядити декількох осіб за кордон для детального вивчення проблеми влаштування неповнолітніх правопорушників [16, с. 413-414].

У своїй монографії «Молоді злочинці» [17] О.М. Богдановський, застосувавши антропологічний підхід, порівняльно-правовий та історико-правовий методи, надав кримінологічну характеристику дитинства та юності. Саме О.М. Богдановському належить заслуга необхідності поділу дитячого віку на ряд ступенів та визначення, відповідно до цього, ступеня осудності неповнолітнього злочинця. Зокрема, він обґрунтував концепцію неосудності неповнолітнього правопорушника, ґрунтуючись на презумпції нерозуміння ним караності вчиненого діяння. На його думку, кардинальне питання, яке слід вирішувати щодо неповнолітнього правопорушника – це наявність у нього морального почуття та почуття права [17, с. 28]. Друга та третя глави його монографії, повністю побудовані на порівнянні іноземних законодавств та російського законодавства, були присвячені підставам притягнення неповнолітніх до кримінальної відповідальності та характеристиці застосовуваних щодо них покарань з особливим акцентом на вікових межах неповноліття у плані кримінальної відповідальності. У підсумку автор робив висновок про надто низький віковий бар'єр кримінальної відповідальності в російському праві (7 і 10 років) і пропонував підвищити його до 14 років, а у разі досягнення правопорушником 14 років, пропонував вирішувати питання про рівень розуміння ним своїх дій та осудності [17, с. 90-92]. Що ж стосується покарань неповнолітніх, то як указує А.Е. Дубоносова, заслуговує на увагу його твердження про те, що юні злочинці не представляють небезпеки, потребують тільки превенції, а не репресій і кари, отже, покарання має бути спрямоване на виправлення злочинця, а не на його залякування [18, с. 12]. О.М. Богдановський критично оцінював існуючі розбіжності у двох основних кримінальних законах того часу – Уложенні про покарання кримінальні та виправні та Уложенні про покарання, що накладаються мировими суддями. В одних випадках закон був надто суворим щодо неповнолітніх, в інших – сприяв безкарності неповнолітнього правопорушника [17, с. 139-140]. Левова частка монографії (її четверта глава) була присвячена виправно-виховних установам для неповнолітніх, емпіричний матеріал щодо яких автором було зібрано під час закордонного відрядження. Крім того, автор широко використав зарубіжні законодавчі акти, якими встановлювались основи

організації таких установ. Зокрема, він відвідав сільськогосподарську колонію у Метре (поблизу міста Тур, Франція), порядок роботи якої детально описав та проаналізував, а статут опублікував у монографії як додаток [17, с. 158-172, 269-285]. Монографія О.М. Богдановського мала практичне застосування, оскільки на основі проведеного дослідження він запропонував проект створення виправного притулку в Одесі.

Закон Російської імперії «Про виправні притулки» від 5 грудня 1866 р. [19] покладав створення виправно-виховних установ на громадськість та благодійництво, залишаючи за державою лише контроль за їх створенням та діяльністю. О.М. Богдановський розробив перший в Росії проект такого локального акту щодо регулювання діяльності виправного притулку [17, с. IV].

1870 року у пояснювальній записці до представленого на розгляд Одеської міської думи проекту статуту Одеського виправного притулку він вказував, що твердо дотримувався вимог Закону 1866 р. і мав на меті конкретизувати його постанови у вигляді інструкції для внутрішньої дисципліни та внутрішнього порядку управління притулком [17, с. 293-294]. Проект написаного ним Статуту складався з 19 пунктів, які охоплювали правила створення та функціонування притулку.

За представленим О.М. Богдановським проектом, притулок мав бути створений для утримання та морального виховання, інтелектуальної та релігійної освіти дітей, яким загальними або мировими судами призначено відповідне покарання (п. 1). Передбачалось створення окремих відділень для хлопців (на 200 осіб) та дівчат (для 50 осіб), що відповідало ст. 6 Закону 1866 р. про роздільне утримання та даним кримінології щодо процентного розподілу чоловічої та жіночої злочинності (як вказував автор проекту, і за кордоном, і в Російській імперії співвідношення статей серед кримінальних правопорушників складало 4:1). Обмеження кількості осіб у притулку О.М. Богдановський вивів з узагальнень роботи швейцарських, французьких, бельгійських та англійських виправних установ [17, с. 294].

Проект О.М. Богдановського передбачав колегіальне завідування притулком у вигляді особливої піклувальної ради, що мала складатися з 12 осіб, 10 з яких мали призначатися за посадою: представники від міської думи, навчального відомства, духовного

відомства, прокуратури, один мировий суддя, один член Одеського окружного суду, поліцмейстер, наглядач та наглядачка обох відділень (п. 5). На піклувальну раду покладались обов'язки нагляду за діяльністю притулку, кадровому забезпеченню, пошуку коштів для його утримання та складання щорічного звіту про стан притулку (п. 6). Проект статуту чітко визначав обов'язки наглядачів притулку (п. 10), розподіл вихованців за віком, схильностям та звичкам за «сімействами», які мали проживати в окремих будинках (п. 13, 14). Саме так, за квазисімейною ознакою, була організована Метрейська колонія у Франції, статут якої О.М. Богдановський додав до своєї монографії про ювенальну злочинність. Автор вказував, що «сімейне начало життя, разом з релігією, усюди уважається головним важелем при виправленні зіпсованих дітей» [17, с. 297]. Як уявляється, ця пропозиція О.М. Богдановського щодо створення свого роду домашньої обстановки для неповнолітніх правопорушників є цінною і для сучасності. Адже скупченість вихованців, неможливість створення та збереження власного особистісного простору досі є однією з причин незадовільного психологічного клімату у пенітенціарних установах.

За пропонованим О.М. Богдановським проектом, у притулку вихованці мали проходити навчання: Закону Божому, читанню, письму, арифметиці, кресленню та хоровому співу, займатися у перервах гімнастикою; домашньому, польовому та городньому господарству, ремісництву, пов'язаному з сільським господарством, а дівчата, крім того, мали вчитись пранню білизни та рукоділлю (п. 15). Розподіл навчальних занять та праці взимку був відповідно 4 та 6 годин, влітку 2 години та 8 годин (п. 17). Виготовлені вихованцями речі мали задовольняти потреби притулку, а у разі надлишків – надходити у продаж (п. 16). Як уявляється, деякі ідеї О.М. Богдановського знайшли втілення у Зразковому статуті виправних притулків, який у 1894-1895 рр. було вироблено спеціально для того створеною комісією Санкт-Петербурзького юридичного товариства [20]. Зокрема, це стосується ідей поєднання освіти та праці у виховно-виправному впливі на вихованців (§§ 5, 6, 14), «сімейного» принципу розподілу вихованців (§ 15), поєднання заохочень та стягнень (§§ 16-18).

Необхідність застосування заходів виправно-виховного впливу на неповнолітніх правопорушників та надання допомоги

неповнолітнім, які відбули покарання у вигляді позбавлення волі задля їх ресоціалізації, усвідомлювались одеською громадськістю. Так, у 1886 р. помічник присяжного повіреного Альберт відкрив палітурну майстерню виключно з метою надати роботу хлопчикам, які вийшли із в'язниці [21, с. 15]. Утім створення виправного притулку затягнулось, оскільки потребувало спочатку організації відповідного громадського інституту, який мав ним опікуватися, зокрема, підшукувати кошти для нього. У лютому 1884 р. Одеська міська дума ухвалила рішення про створення товариства виправних притулків, виділила ділянку землі та кошти на будівництво будинку для притулку. Протягом року створена міською думою комісія працювала над проектом статуту товариства і, крім того, вивчала досвід створення і функціонування аналогічних установ в інших містах. Тому сприяли одеські юристи-практики та науковці. Член Одеської судової палати та викладач Новоросійського університету М.В. Шимановський написав нарис виникнення виправних установ для малолітніх, який став основою його промови на засіданні Одеського юридичного товариства [22]. В промові він доводив необхідність створення відповідного закладу в Одесі. Того ж року 1884 року він відвідав Другий з'їзд представників виправних закладів для неповнолітніх, що відбувся у Києві [23, с. 18-19]. Крім того, майбутній директор притулку Ф.Г. Савенко декілька років працював у Московській виправній тюрмі вчителем, а також проводив наукове дослідження роботи виправних притулків для малолітніх з практичною метою застосування набутого досвіду для керівництва виправним притулком. Результати дослідження викладено ним у невеликій за обсягом, але змістовній та практично значущій брошурі «Побудова та життя виправних колоній та притулків для малолітніх злочинців» [24].

10 січня 1886 р. Міністр внутрішніх справ затвердив статут Одеського товариства виправних притулків, засновниками якого стали міські установи, деякі підприємницькі та кредитні установи, а також 135 жителів Одеси, кожен з яких вніс від 100 до 300 рублів внесків [23, с. 12-17]. У вересні 1888 р. було закладено будівлю притулку на ділянці землі, що тоді перебувала у передмісті, а сьогодні увійшла до міської межі (зараз адреса: Люстдорфська дорога, 9 – будівля Управління пенітенціарної служби в Одеській області, крім того, на території сусідніх пенітенціарних установ

перебуває будівля Покровської церкви, яка колись належала притулку). Наступного року притулок почав роботу [25].

Нормативно-правове регулювання створення та організації роботи виправних притулків для неповнолітніх було рамковим. Закон 1866 р., встановлюючи організаційні форми протидії злочинності неповнолітніх, лише в загальних рисах визначав засади реалізації виховного впливу на неповнолітніх. Так, визначалося, що вихованці виправних закладів мають навчатися Закону Божому, читанню, письму, основним правилам арифметики та іншим елементарним наукам, землеробським або ремісничим роботам. Ця обставина зумовлювала його подальше доповнення та конкретизацію локальними правовими актами, якими мали керуватись притулки, що й було передбачено ст. 5 Закону 1866 р. з указівкою про заборону видання актів, які суперечать положенням закону.

Основним таким актом для Одеського виправного притулку був статут, прийнятий Одеським товариством виправних притулків і 27 березня 1887 р. затверджений Міністром внутрішніх справ [26]. Цікаво, що у проекті цього акту, на відміну від остаточно затвердженого, не було такого суворого заходу виправного впливу як поміщення до карцеру. Крім того, права та обов'язки персоналу притулку було чітко визначено у відповідних інструкціях – локальних нормативних актах [27]. Так, вихователь – перший і головний помічник директора – мав спостерігати за успіхами, працею, моральністю та здоров'ям вихованців вдень та вночі, вести щоденник, в якому занотовувати дані про їх поведінку, строго, але неупереджено ставитись до вихованців, намагаючись впливати на них тільки лагідністю та подавати їм приклад морального та працелюбного життя [27, с. 3]. Вихователю, дядьці (помічнику вихователя), майстру суворо заборонялось фізичне покарання вихованців [27, с. 5, 8, 11].

Ф.Г. Савенко, на підставі праці О.М. Богдановського та досвіду відвіданих ним притулків, схвально ставився до ідеї «сімейного» влаштування вихованців притулку. Разом з тим, проаналізувавши усі можливі критерії розподілу дітей (вік, заняття, зіпсованість), прийшов до висновку, що усі вони мають свої недоліки [24, с. 11-15]. У подальшому, крім того, обмежені кошти, якими розпоряджався Одеський притулок, довгий час не дозволяли

поділ вихованців на групи. Про недоліки казарменної системи директор писав згодом у своїх звітах [28, с. 44]. Крім того, діти, які важко піддавались перевихованню, на думку Ф.Г. Савенка, мали би поміщатися до особливих установ, а не до виправного притулку [29, с. 41]. Влітку 1899 р. притулок відвідав юрисконсульт Міністерства юстиції Д.А. Дриль, який був визнаним фахівцем у справі протидії злочинності неповнолітніх. Він звернув увагу на відсутність розподілу вихованців за віковими групами (а їх на той момент було 55), що було виправлено у серпні того ж року [30, с. 41].

На підставі статуту притулку його директор Ф.Г. Савенко розробив власну систему виховного впливу на неповнолітніх правопорушників, яка включала: моральний авторитет персоналу притулку, особливо директора, вихователів та священника; елементарну освіту; практико-ремісничу освіту; праведний простий трудовий спосіб життя [24, с. 8]. Директор вимагав від персоналу притулку і сам особисто звертав увагу на релігійне виховання та релігійні настрої, які вимагалися і від вихованців, і від персоналу; постійне перебування персоналу з вихованцями; бесіди з вихованцями; фізичну працю; обов'язкове навчання російській мові (до притулку нерідко потрапляли діти, які її не знали), в тому числі – читанню та письму – для покращання спілкування з ними [31, с. 21]. Ф.Г. Савенко наполягав на тому, щоб вихователі уникали покарань і частіше проявляли турботу до вихованців [32, с. 28], уважаючи це головним засобом перевиховання. Біографічні відомості вихованців, спостереження за їх поведінкою, успіхи, заохочення та стягнення заносилися до кондуїту. У подальшому наступні директори притулку – В.Ц. Селецький та Г.І. Пантелєєв – продовжували виховну систему, розроблену Ф.Г. Савенко.

Проблемою багатьох притулків, і Одеський притулок не був винятком, був підбір персоналу. Закон 1866 р. не встановлював вимог до вихователів та керівників притулків. Про це Ф.Г. Савенко говорив на III З'їзді представників виправних установ для малолітніх [31, с. 20]. Два роки Одеський виправний притулок взагалі був без вихователів через брак коштів [32, с. 31]. Утім, у подальшому цей недолік було виправлено. Так, у 1911 році у притулку було вже троє вчителів, священник і троє наглядачів [33, с. 406].

На початку XX ст. Одеське товариство виправних притулків почало роботу щодо створення окремого виправного притулку для

дівчат. 2 грудня 1901 р. статут цього притулку було затверджено Міністром внутрішніх справ [34]. Притулок було розраховано на 20 осіб і призначено для неповнолітніх дівчаток віком від 10 років, помічених туди за ухвалою або вироком суду, жебрачок та безпритульних. У вересні 1903 р. притулку було присвоєно ім'я відомого одеського благодійника С.І. Раллі [35]. Утім притулок так і не розпочав роботу, судячи з того, що в адресних книгах Одеси за дореволюційний період він не позначений.

Важливу роль у здійсненні протидії правопорушваності неповнолітніх відіграв суд у справах неповнолітніх. Законодавчою основою для його створення були закони «Про заснування судових установ» 1864 року [36] та «Про перетворення місцевого суду» 1912 року [37]. Законом «Про заснування судових установ», поряд з дільничними, були засновані посади почесних мирових суддів, які на прохання сторін або через відсутність дільничних мирових суддів розглядали підсудні їм справи, не отримуючи за відправу обов'язків судді заробітної платні (ст. 50). Це важливий момент, оскільки саме завдяки наявності інституту почесних мирових суддів удалося в подальшому забезпечити формування особливих судів для неповнолітніх. Справа у тому, що почесний мировий суддя не був обмежений у відправленні правосуддя межами конкретної ділянки, що надавало йому можливість зосередити у своїх руках провадження у справах неповнолітніх по всьому мировому округу. Тим самим навантаження у нього було співрозмірним дільничним суддям. За Законом «Про перетворення місцевого суду» було запроваджено інститут додаткового судді (ст. 16) та надано дозвіл мировому з'їзду доручати одному з дільничних мирових суддів розглядати справи певного роду, що виникають у всьому мировому окрузі або його частині з повідомленням про це у місцевій пресі (ст. 45¹, що була включена до Закону «Про заснування судових установ»).

Суди у справах малолітніх створювалися за рішенням органів місцевого самоврядування – міських дум та повітових земств – і фінансувалися за рахунок коштів міського бюджету. Функції судді у справах неповнолітніх здійснював спеціально призначений мировий суддя. Як правило, з'їзд мирових суддів призначав одного з дільничних суддів спеціалізованим суддею для розгляду справ малолітніх. В Одесі таким суддею було призначено суддю 42-ї

дільниці О.В. Нікуліна [38, с. 20]. Камера судді у справах малолітніх була розташована за адресою вулиця Єлісаветинська, 5 (нині це приміщення Ришельєвського ліцею). У січні 1914 р. суд розпочав роботу на основі визнаних у той момент принципів ювенальної юстиції, як-от неформальний конфіденційний розгляд справи, врахування інтересів дитини та націленість на перевиховання неповнолітнього правопорушника. Варто відмітити, що суддя відразу отримав велику кількість справ [39] і зіткнувся з тим, що можливості виправного притулку та інших інституційних засобів, наявних в Одесі для виконання виправно-виховного впливу на неповнолітніх, були обмеженими. Зокрема, виправний притулок не міг забезпечити належної кількості місць для утримання неповнолітніх правопорушників [38, с. 20]. Мас-медіа навіть стверджували про те, що новопризначений одеський суддя для малолітніх «зустрів пусте місце» для своєї роботи [40]. Ситуація ще погіршилась з початком Першої світової війни. Так, в Одесі двоє штатних піклувальників М.М. Іванов та С.К. Кравченко були призвані на військову службу. До того ж суддя для малолітніх О.В. Нікулін вимушений був узяти на себе обов'язки двох дільничних суддів, які теж пішли на війну [41, с. 119]. Утім, громадськість Одеси позитивно оцінювала результати роботи суду для малолітніх [42]. На жаль, війна, подальші революційні події і прихід до влади політичних сил, які сповідували суттєво відмінні концепції правоохоронної діяльності перервали традиції Одеси у плані протидії правопорушваності неповнолітніх.

Висновки. У підсумку слід зазначити, що з моменту початку судової реформи 1864 р. до революційних подій 1917 р. в Одесі було накопичено вагомий досвід застосування правових засобів виховного впливу на неповнолітніх правопорушників. Перш за все – доктринальні основи кримінально-правового та виховного впливу на неповнолітніх правопорушників, розроблені О.М. Богдановським, М.В. Шимановським та Ф.Г. Савенко. По-друге, це практичний досвід створення та діяльності виправного притулку для неповнолітніх, де було апробовано і впроваджено у практику такі засоби виправного впливу як: моральне виховання, що досягалось у безпосередньому спілкуванні з вихователями та керівником притулку; релігійне виховання за допомогою навчання Закону

Божому відповідно до віросповідання вихованця; початкова освіта; професійне навчання; заходи стягнення щодо порушників дисципліни; заходи заохочення для тих неповнолітніх, хто став на шлях виправлення. По-третє, це створення одного з перших в Російській імперії суду у справах малолітніх, який почав свою роботу у 1914 р. на основі визнаних у той момент принципів ювенальної юстиції, як-от неформальний конфіденційний розгляд справи, врахування інтересів дитини та націленість на перевиховання неповнолітнього правопорушника. Як уявляється, зазначений історико-правовий досвід є важливим аргументом на відновлення ювенальної юстиції в Україні та визнання у цьому процесі важливої ролі Одеської правової школи.

Література:

1. Шакун В.І. Урбанізація і злочинність: монографія / В.І. Шакун. – К. : Вид-во УАВС, 1996. – 256 с.
2. Абросімова Ю.А. Злочинність неповнолітніх та запобігання їй на регіональному рівні : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Ю.А. Абросімова. – Д., 2009. – 20 с.
3. Siegel L.J. Juvenile delinquency: Theory, Practice and Law / Larry J.Siegel, Brandon C. Welsh. – 12thed. – Wadsworth, 2015. – 680 p.
4. Отчет о деятельности Одесского общества исправительных приютов за 1887 г. – О. : Тип. «Р. Гелертер», 1888. – 24 с.
5. Отчет о деятельности Одесского общества исправительных приютов за 1899 г. и смета на 1900 г. – О. : Тип. Южнорусского об-ва, 1900. – 69 с.
6. ДАОО. – Ф. 635 : Одесский окружной суд. – Оп. 1 – Спр. 48. О Дашуте и других обвиняемых в краже.
7. ДАОО. – Ф.634 : Прокурор Одесского окружного суда. Оп.1. – Спр. 860. Переписка с судебной палатой об освобождении на поруки о грабежах в Одессе.
8. ДАОО. – Ф.2 : Канцелярия Одесского градоначальника. – Оп.1. – Спр. 942 (8911а). О разных происшествиях в г. Одессе.
9. ДАОО. – Ф.2 : Канцелярия Одесского градоначальника. – Оп.1. – Спр. 932 (8844). По жалобам ранних лиц о нанесении оскорблений, побоев, и по денежным претензиям.
10. Юные аферисты // Голос Одессы. – 1910. – 30 янв.
11. Слухи и факты // Одесский листок. – 1912. – 7 марта.

12. ДАОО. – Ф.2 : Канцелярия Одесского градоначальника. – Оп.1. – Спр. 931 (8843). О проституции в г. Одессе и разного рода жалобам и заявлениям по этому поводу.

13. ДАОО. – Ф.634: Прокурор Одесского окружного суда. – Оп.1. – Спр 4563. О дознании по обвинению мещанина Зайчика М. в принуждении гражданки Чиковой заниматься проституцией.

14. Гончар Т.О. Богдановський Олександр Михайлович // Професори Одеського (Новоросійського) університету. Біографічний словник. – Т. 2 : А–І. – 2-е вид. доп. – О. : Астропринт, 2005. – С. 140-144.

15. Богдановский А.М. О земледельческих колониях и исправительных школах во Франции, Англии и Германии/ А.М.Богдановский. – О., 1861. – 82 с.

16. Письмо А. М. Богдановского Н. С. Таганцеву от 17 мая 1870 года // Синова И.В. Дети трудящегося населения в городском российском социуме в 1861-1914 гг.: проблемы девиантности и виктимизации (на материалах Санкт-Петербурга) : дис. доктора ист. наук : 07.00.02 / Синова Ирина Владимировна. – СПб., 2014. – 436 с. (приложение)

17. Богдановский А. Молодые преступники. Вопросы уголовного права и уголовной политики / А. Богдановский. – [2-е изд., испр. и доп.]. – СПб. : Тип. Моригеровского, 1871. – 311 с.

18. Дубоносова А.Э. Развитие идей предупреждения правонарушений несовершеннолетних в правовой мысли России (XIX - начало XX вв.): автореф. дис.. на соискание учен. степ. канд. юрид. наук: спец. 12 00 01 – «Теория и история права и государства, история учений о праве и государстве» / А.Э. Дубоносова. – М., 2008. – 24 с.

19. Об исправительных приютах: Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета, 5 декабря 1866 г. // ПСЗРИ. – Собр. 2. – Т. 41. – №43949.

20. Образцовый устав исправительных приютов // Тюремный вестник. – 1895. – № 5. – С. 279-290.

21. Шимановский М.В. Патронат в России: публичная лекция, чтения 18 апреля 1888 г. в Биржевом зале в пользу Одесского общества исправительных приютов и одесского общества отбывшим наказание и бесприютным / М.В. Шимановский. – Одесса : Тип. «Одесского вестника», 1888. – 71 с.

22. Шимановский М.В. Очерк возникновения исправительно-воспитательных заведений для малолетних преступников в России / М.В. Шимановский. – Одесса : Тип. П.А. Зеленого, 1884. – 36 с.

23. Устав Одесского общества исправительных приютов и список учредителей общества с приложением исторической записки

образования общества, составленной О.О. Чижевичем. – О. : Тип. «Одесского вестника», 1886. – 24 с.

24. Савенко Ф.Г. Строение и жизнь исправительных колоний и приютов для малолетних преступников / Ф.Г. Савенко. – О. : Тип. Е. Фесенко, 1888. – 55 с.

25. ДАОО. – Ф. 2 : Канцелярия Одесского градоначальника. – Оп.1. – Спр 3109. Об открытии Одесского исправительного приюта для малолетних преступников (1889).

26. Устав Одесского исправительного приюта. – О. : Тип. «Новороссийского телеграфа», 1887. – 13 с.

27. Инструкции Одесского исправительного приюта воспитателям, дядьке и прочим служащим. – О. : Тип. Г.М. Левинсона, 1891. – 14 с.

28. Отчет совета Одесского общества исправительных приютов за 1898 г. и смета на 1899 г. – О. : Тип. Южнорусского об-ва печатного дела, 1898. – 71 с.

29. Отчет совета Одесского общества исправительных приютив за 1897 г. и смета на 1898 г. – О. : Тип. Южнорусского об-ва печатного дела, 1898. – 54 с.

30. Отчет совета Одесского общества исправительных приютив за 1899 г. и смета на 1900 г. – О. : Тип. Южнорусского об-ва печатного дела, 1900. – 69 с.

31. Труды третьего Съезда представителей русских исправительных заведений для малолетних. – М.: Типография А. Мамонтова, 1891. – 419 с.- С.21

32. Отчет совета Одесского общества исправительных приютов за 1894 г. и смета на 1895 г. – О. : Тип. Л. Кирхнера, 1895. – 43 с.

33. Вся Одесса. Адресная и справочная книга г. Одессы на 1911 год. – О., 1911. – 720 с.

34. Устав Одесского воспитательно-ремесленного приюта для несовершеннолетних женского пола. – Одесса: Тип. «Польза» Я.В. Гринзафта, [1902]. – 10 с.

35. О присвоении особого наименования учреждаемому в Одессе исправительному приюту для несовершеннолетних женского пола: Высочайше повеление, объявленное Министром юстиции 2 сентября 1903 г. // ПСЗРИ. – Собр. 3. – Т. 23. – № 23400.

36. Высочайше утвержденное Учреждение судебных установлений, 20 ноября 1864 г. // ПСЗРИ. – Собр. 2. – № 41475.

37. О преобразовании местного суда : Высочайше утвержденный, одобренный Государственным Советом и Государственной Думою закон, 15 июня 1912 г. // ПСЗРИ. – Собр. 3. – Т. 32. – №. 37328.

38. Особые суды для малолетних и борьба с детской преступностью. – 1914. – № 2.
39. Киевская мысль. – 1914. – 8 янв.
40. Елена Г-гъ. Суд для малолетних в Киеве / Елена Г-гъ // Киевская мысль. – 1914 – 2 февр.
41. Крестовська Н.М. Ювенальне право України: історико-теоретичне дослідження : монографія / Н.М. Крестовська. – О. : Фенікс, 2008. – 328 с.
42. Детский суд // Одесский листок. – 1916. – 1 янв.

УДК 34.05

Хажинський Р.М.,
аспірант кафедри теорії держави і права
Національного університету
«Одеська юридична академія»

СОМАТИЧНІ ПРАВА ЛЮДИНИ: ЗАРУБІЖНИЙ ТА ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ

У статті досліджено законодавство України та деяких зарубіжних країн на предмет закріплення соматичних прав людини. Сформульовано пропозиції щодо внесення змін у вітчизняну законодавчу базу.

Ключові слова: соматичні права, імплементація, зарубіжний досвід, біоетика, реформування.

В статье исследовано законодательство Украины и некоторых зарубежных стран на предмет закрепления соматических прав человека. Сформулированы предложения относительно внесения изменений в отечественную законодательную базу.

Ключевые слова: соматические права, имплементация, зарубежный опыт, биоэтика, реформирование.

The article examines the legislation of Ukraine and some foreign countries for the consolidation of somatic human rights. Proposals for changes in domestic legislation.